

Вук ЦЕРОВИЋ*

ЕПСКИ ЈУНАК НИКОЛЕТИНА БУРСАЋ

Херојско доба човјечанства траје већ скоро шест хиљада година, можда и дуже. Најстаријим ратничким еповима о Гилгамешу, о Краљу Налу, Рамајани и Махабхарати, не зна се тачно вријеме настанка, али се старост прича из Старог Египта цијени на око четири хиљаде година прије нове ере.

Основна тема јуначког доба у књижевним дјелима је борба, рат, а главни лик је херој, епски јунак без мане и страха, храбар до безумља, морално као кристал чист човјек, који се бори за слободу, или за идеју, или да испуни судбину и вољу богова, увијек против јачих, или барем против себи равних. Он живи за борбу, ужива у њој, борба је испуњење његовог живота.

Ратници и ратнички народи су схватили живот као бескрајни рат и борбу за опстанак, као свевремено надметање са сусједима и увијек су били спремни да се лате оружја. Рат је за епског јунака смисао живота, свевремена занимљива игра у коју се улаже живот, која мора да се добије. Такви јунаци у рат просто хрле, иду с пјесмом, јер је борба увијек нова прилика да покажу своју храброст, вјештину, надмоћ, да се остваре. Најхрабрији у рату, поготову ако је војсковођа, а сваки храбри ратник у свим временима могао је постати војсковођа, враћа се у монотону свакодневницу завичаја слављен и хваљен, издашно награђен, поштован и богат.

Свијетом, али и свијетом књижевног дјела, владају фасцинантне личности, храбри, мудри, спремни на жртву, увијек приправни на пораз јунаци. Мудрост је вид храбрости, свијест о свијету, начин обуздавања темперамента и процјењивања могућности, услова и околности у којима ратник дјелује.

* Ванредни професор на Филозофском факултету у Никшићу

Терет рата носио је прије свега војник, ратник, присутан у историји и миту свакога народа. Некада је то био високо свјестан јунак, онај који зна циљ и цијену. Такви су сви јунаци епских дјела од краља Нала до данашњег дана.

Сви епови писани су у славу храбрих, њима су пјеване пјесме.

Ратнички народи су васпитање младих подређивали херојском циљу, борби за слободу. Кукавичлук је кажњаван презиром широм свијета, од Јапана до Енглеске. У ратничким народима храброст није била само ствар појединца, већ породице, племена, народа. Брижљиво је његован култ храбрости, јунаци су фасцинирали више у епу него у збиљи.

Обавеза и посљедњег самураја, чији су саборци изгинули у сукобу са припадницима противничког клана, била је да све своје саборце, који су умрли леђима окренути противнику, окрене лицем према противнику, да се види да су умрли у јуришу. А да би лијепог изгледао у смрти, самурај је као прибор носио огледало, да умре лијеп и достојанствен.

Тај обичај посљедњег достојанства и мирења са смрћу је оно српско причешћивање уочи боја, да јунак умре чист и помирен са судбином.

У Црној Гори, оној епској и херојској, храброст је била племенска обавеза, кукавичлук се кажњавао суровим презиром, од кукавица се нијесу женили, нити су им давали дјевојке, нијесу се с њима кумовали, ни братимили, нијесу их примали у војску, а у најгорим ситуацијама су им „прекидали шљеме.”

То је било док се борио човјек са човјеком, јунак са јунаком.

Када су направљене пушке, да не кажем страшнија средства уништења, бомбе, ракете, све се битно промијенило. Храброст постаје бесмислена, а одавно „морал је превазиђена категорија” (Ниче).

Неко је рекао да ће Трећи свјетски рат водити роботи и сасвим је у праву: људи су већ толико отуђени да је човјек равнодушан према човјеку, тако да и тамо гдје се неће борити паметне машине, бориће се отуђени људи без икаквог личног ризика и храбрости. Примјере смо већ доживјели у недавној прошлости. Коју је храброст показивао амерички војник у топлом, угодном, свијетлом савезничком штабу у Авињону у Италији, док је уз виски на компјутеру мирно бирао циљ у Србији, хиљаду километара далеко, на мапи на којој се свака кућа види као на длану, и док се двоумио да ли да притисне дугме и покрене крстарећу ракету да погоди воз на мосту, или фабричку халу у којој се шију одијела.

Цивилизација је обесмислила рат, који је одавно постао вашар апсурда. Постисторијско доба и ово вријеме „глобализације” обесмишљава личну храброст.

Док се појединац борио против другог појединца и сам одлучивао, имао је одговорност, првенствено према себи, погрешна одлука значила је смрт. Касније, када појединац постаје само „топовско месо”, ситна полужица у систему, морал, љубав према отаџбини, борба за слободу, лична храброст постају бесмислени. Каква храброст, какав морал, каква борба за слободу, против војника из Авињона, који уништавање једне мале земље схвата као радну обавезу! („Дан и народ, како ћуку птица.” – Његош)

Српска књижевност је од почетака, од јуначке пјесме и од прве успаванке до данашњег дана херојска, централна тема у најзначајнијим остварењима је рат и борба, а главни јунак често је ратник. Такви су и јунаци које је насликао Бранко Ћопић.

Ћопић је својом прозом наставио тамо гдје је стао бунтовни Петар Кочић и описао јунаке чији су родоначелници Симеун Ђак, Реља Кнежевић, Мрачајски прото... Питање рата за Ћопићеве јунаке није било ни интелектуално, ни академско, нити је тај јунак размишљао на начин на који је у једном тренутку слабости мислио Хамлет: „Заспати. Не, умрети.”

Ову мисао у више наврата варира Мелкиор, јунак романа Ранка Маринковића „Киклоп”, осјећајући страх од рата који почиње. Зато га новинар, циник Уго, гледајући како се вага, пита: „Колико је тежак страх од рата данас?” (Ранко Маринковић, „Киклоп”)

Мелкиор одговара увијено, али више пута осјећа неодољиву жељу да се претвори у кукца и нестане, да се уклони. На тај начин поново актуелизује Хамлетову жељу за уклањањем из стварности, која је, заправо, човјекова позната тежња за враћањем у преднатално, заштићено стање.

Много пута смо видјели реакцију сасвим малог дјетета како, уплашено од нечега, затечено ситуацијом која надилази његове моћи, одједном осјећа неодољиву жељу за сном. Заспати, уклонити се, нестати, побјећи од себе.

Јунак не успијева да се уклони из живота, бјекство је могуће само у имагинацију, или у апсурд. Рат је апсурд.

Мислиоци попут Џојса и Маринковића сам мегаполис виде као Киклопову пећину, у којој затамничени Уликс (Одисеј) вреба прилику да измакне киклопу Полифему, да умакне смрти.

Јунаци изврсног романа „Доживљаји доброг војника Швејка”, славног чешког писца Јарослава Хашека, Швејк, Вањек, Ходоунски и други, рат доживљавају као крајњи апсурд. Док их војнички воз вози тамо-овамо кроз Мађарску, а они извршавају бесмислене наредбе надређених официра, све једну глупљу од друге, успјешно се уклањају из стварности тако што је игноришу и не прихватају, већ непрекидно играју карте.

На жалост мислећег човјека многи историјски догађаји и животне ситуације јунака, или човјека уопште, све више личе на поступке јунака Бекетове драме „Чекајући Годо“. Јунак осјећа како му пролази живот у чекању и бесмислу, у апсурду лишеном циља, сврхе и разума.

Сумња у Христа и у рационално, сврховито уређење свијета, све је већа, човјек је све подложнији апатији и резигнацији.

Смрт јунака у античкој драми изазивала је дубоко саосјећање гледалаца и катарзу, јер витешки умире јунак чист као кристал, не умире својом кривицом, већ због своје трагичке грешке, или због немилости богова. Послије таквих призора човјек себи поставља важна, животна питања, питања смисла и бесмисла, циља, жртве...

Када у „Доживљајима доброг војника Швејка“ пред очима старог маршала, славног војсковође Радецког, умире рањени војник, који је прије тога пет пута смртно рањен и пет пута умирао не тражећи ништа, читалац не осјећа дивљење, већ згражавање и резигнацију. Трагедија се претвара у фарсу, умјесто дивљења епском јунаку, који достојно умире на крају четрдесетогодишњег војничког стажа, читалац се пита – зашто гине тај човјек? То се пита и мисли да је његова смрт глупа и бесмислена, као што су безбројне смрти бесмислене и глупе. За који циљ се губе толики животи! За једну глупо уређену државу у којој би тај човјек увијек био слуга.

Када се добри војак Швејк прави блесав и цијело вријеме у возу игра карте са „камаратима“, јер је „једна партија марјаша важнија од цијелог рата“, сасвим је у праву (Јарослав Хашек, „Доживљаји доброг војника Швејка“ Жеж, Београд, 1949)

Он све ратне догађаје памти по партијама марјаша, или „ћоравца“, по суиграчима, по добијеним и изгубљеним играма карата. Швејк се против рата бори игноранцијом, понаша се блесаво као да рат не постоји, као да он не учествује у том рату, као да га се рат не тиче. Тако се инстинктивно уклања из неиздрживог стања, из неподношљиве ситуације. То је једнако увјерљива и психолошки оправдана несвјесна реакција, као када човјек усљед неиздрживе туге пада у несвијест.

Сличан поступак уклањања из стварности, бјекства у фикцију, примијенио је Солжењицинов јунак Шухов у роману „Један дан Ивана Денисовича“, када сваком свом поступку, свакој ситуацији поклања пажњу као да је то најважнији поступак у животу, као да је то егзистенцијално питање, и тако заборавља сву биједу, сав бесмисао и сав очај живота у комунистичком логору у Сибиру. Дан више није временска цјелина, већ низ појединачних поступака који постају смисао живота, низ тренута-

ка који замјењују вријеме, јер јунаку олакшавају боравак у логору. Апсолутно сада постаје једина јунакова временска категорија. То су познате Зенонове апорије.

Но и такав, „свињски живот”, како каже Уго, јунак романа „Киклоп”, драг је човјеку и он не жели да га се одрекне, све док степен животног бесмисла не изазове критичан ниво незадовољства и егзалтације, када јунак прекида све и уништава себе. Уго („Киклоп”) је извршио самоубиство на симболичан начин, помокривши се по електричном воду, који је симбол будућности човјечанства.

Ђопићев јунак Николетина Бурсаћ је епски лик, као јунаци из мита, из народне пјесме, из „Горског вијенца”, и тако и прихвата рат.

Ђопић наставља тамо гдје је стао Петар Кочић, па у темпоралном слиједу јунака Петра Кочића и Бранка Ђопића можемо, у извјесном смислу, говорити о очевима и дјеци. Кочићеви јунаци, Срби, који се у Аустро-Угарској грчевито боре за основна национална и људска права, за сопствени језик и за национални идентитет, насљедници су предака који су се борили на Косову Пољу за слободу и државу, и гинули од тада до Кочића, увијек обесправљени и неравноправни, пет стотина година рата. Крајишник из народне јуначке пјесме о Косову, на којој је васпитан Петар Кочић, и Кочићев јунак из времена Хабзбургшке монархије, боре се за исти циљ, за слободу, само сада против новог непријатеља.

Двије народне пјесме, које је цитирао Петар Кочић, сликају положај српског народа у Босни у распону од четири стотине година, од Косова до Аустрије.

„Курвин сине, од Змијања Рајко,
зар ћеш проћи, провести Змијањце,
без јуначке посјечене главе
и без српске пролирене крвце?...” („Од Змијања Рајко”)

Ако је ово стих из времена косовског, сљедећи су настали у вријеме робовања под Турцима:

„С крви ручак, а с крви вечера,
све кржаве жваће залогаје ...”

Када се анализира однос према рату Ђопићевих јунака Николетине Бурсаћа и иних, мора се имати на уму положај Срба у вријеме турске и аустријске владавине Босном. Сазнање о очајном положају српског народа у оквиру моћних царевина носио је српски сељак у генима, имао кодирано у колективном несвјесном, у подсвијести сваког појединца, и то сазнање га је обликовало. Кочићев јунак је живио у фантазмагоричном свијету у којем су косовски јунаци били живљи и присутнији од су-

сједа, у расцјепу између невеселе збиље и алкохолних испарења, како је рекла Исидора Секулић.

Бранко Ћопић је добро познавао и високо цијенио књижевно дјело Петра Кочића. Осим истог миљеа у којем живе њихови јунаци, за обојицу је карактеристичан хумор, којим покушавају да превладају невеселу стварност.

Ћопић за Кочића каже: „Бунтовни Кочић: најприје ми је био близак по људима које је описивао, а које сам веома добро знао, као да су баш из мог села. Потом сам дубоко осјетио и суштину тог његовог специфичног крајишког бунта и његову горштачку самоувјереност. Сто пута сам се сјетио његових ријечи: – Уздај се у се и у своју памет ако је имаш!” (Воја Марјановић, „Бранко Ћопић у свијетлу књижевне критике”, Стручна књига, Београд, 1987, стр. 241).

И Ћопић, као и Кочић, у суштини приповједач, на сличан анегдотски начин слика свакодневне призоре из живота Крајишника. Кочић, диван приповједач, с љубављу је сликао врлетне предјеле и врлетне људе завичаја, по чему је веома близак Бранку Ћопићу. У причама о Симеуну Ћаку, у атмосфери „пуној алкохолних испарења” (Исидора Секулић) Симеун Ћак испреда приче о стварним и измишљеним бојевима и јунаштву, преувеличавајући своју храброст. Хиперболизација којом су обојене његове приче, као и приповијетке Бранка Ћопића, чине те приче фантастичним колико и реалистичним.

Као и Ћопићев наратор и Симеун Ћак пада у приповједачки занос „кад сви живци дахћу и трепере у огњевитом одушевљењу, када ријечи живо прште као варнице, а слике се нижу неизмјерном лакоћом, кад лаж постаје истина, у коју се тврдом, каменом вјером вјерује и када се обичан лажовчина претвара у чудновато загонетно створење...”.

„Николетина је природна надопуна Симеуновог лика, његов продужетац у другим и другачијим временским приликама и условима. Један је маштао о великој људској слободи, други се борио дјелом за њу. А и један и други, у једној замишљеној цјелини, као да чине стварни, земаљски лик крајишког сељака какав се да назријети кроз литерарна виђења и Кочића и његовог земљака Бранка Ћопића.” (Ристо Трифковић, Бранко Ћопић, „Доживљаји Николетине Бурсаћа”, Свјетлост, Сарајево 1956, стр. 148).

Како Бранко Ћопић, писац прве руке, није градио ликове и измишљао личности, већ су оне из живота улазиле директно на странице његових књига, описао је стварне људе, исте оне које је више децени-

ја прије њега описао Петар Кочић. Карактери ових јунака не могу се савним разумјети ако се не зна Ђопићево схватање Крајишника.

Писац их је сликао онаквим какви су остали у његовом сјећању. Описао их је са пуно љубави. Њихове врлине је истицао а мане је превиђао. Посебно се дивео њиховој доброту и наивности, али највише њиховом хумору.

„То су људи који се добро воле насмијати, воле то више него ишта друго, воле да насамаре, подвале, да исмију... Још има оних прастарих вечерњих прела и на њима царује хумор: заиста је тако и заиста не претјерујем, није то никаква идилична слика која је остала у мени, а ја је одржавам. Не, тај свијет је жив и он одржава мене...”

Зар је чудо што се жица хуморног нашла и у мени? Није чудно, ја сам дио тог свијета, то је све... Кујем своју жицу прађедовску...” (Воја Марјановић, „Бранко Ђопић у свијетлу књижевне критике”, Стручна књига, Београд, 1987, стр. 237).

Ђопићев јунак је условљен са једне стране традицијом, јуначком пјесмом и Кочићем, а с друге стране његови јунаци нијесу тражили, а нашли су писца, и у збиљи су били онаквим какви су у његовим књигама „грубих лица, голубијег срца.”

Ђопић је, као и Петар Кочић, у завичају нашао универзално, општељудско.

„Скривено људско благо налази се у примитивном сељаку Николетини Бурсаћу. Ђопића су привлачили они сељаци његовог краја, природе стамене, мрки и ћутљиви, који су дубоко у себи скрили примарну животворну снагу људског карактера и људске врлине. Такав је и Николетина. Мрк од тмурног планинског предела, од вучјег даха Грмеча, од ватре борбе, опор, шкрт у речи и врлетне нарави, строг и прек. А испод те суровости крије се осетљиво срце, племенита душевност” (Велибор Глигорић, „Огледи и студије”, Просвета, Београд, 1963, стр. 292).

Николетина Бурсаћ је типичан Крајишник, растом џин, васпитан на слободарској традицији српског народа и народној јуначкој пјесми. Са мајчиним млијеком посисао је храброст, која се у том крају није учила, већ се подразумијевала.

У збирци, Николетина Бурсаћ, митраљезац, командир чете, насликан је у опозитној вези са помоћником на митраљезу, земљаком Јовицом Жежом. Како је Ђопић често користио симболичке и анегдотске технике грађења лика, то је учинио и у збирци „Доживљаји Николетине Бурсаћа”. Никола Бурсаћ је огроман зато су га прозвали Николетина, стварно и фигуративно израстао је из Николице у Николетину, док је Јовица ма-

ли, нервчик, сав у грчу, у клупку, остарио прије времена, погурен од тешка рада, зато га земљаци и борци зову Таћа.

У литератури су ова два јунака понекад упоређивани са славним јунацима Мигела де Сервантеса, Дон Кихотом и Санчом Пансом (Мигел де Сервантес, „Дон Кихот”) Поређење није сасвим коректно. Дон Кихот је ратник из убјеђења, а не из нужде, борац против опште неправде на свијету, а не против конкретног непријатеља, а Санчо је мирољубив, сасвим од овог свијета.

Код Ђопића, Николетина Бурсаћ је смирен, добродушан, ратник из нужде, а Јовица Јеж нервозан и увијек спреман на сукоб. Као што се види карактери јунака су сасвим опречни, поступци такође.

Дон Кихот је отјеловљени принцип кога није могао побједити ниједан противник, нити угасити његов борбени жар, до његове тврде ријечи, која је за њега, као и за сваког другог епског јунака, била судбина. Зато га је тако лако побједио непознати бакалауреат Самсон Караско, коме је Дон Кихот обећао да више неће кретати у поход против неправде и у заштиту нејаких. Ријеч судбина. Често безимени и безначајни анонимуси и бакалауреати побјеђују прегаоце и вуку свијет у безличје и сивило.

Дон Кихот у својој мисионарској мисији давања наде немоћнима нема конкретних противника против којих је спреман да се бори. Он се из збиље уклања у борбу, а не у имагинацију, јер је незадовољан уређењем односа у свијету у којем неправда царује. За њега је збиља имагинација. Санчо, пак, сматра да је овај свијет лијепо уређен, јер нуди многа задовољства ономе ко умије да их пронађе и зна да их прихвати. Његова девиза – ко ваљано једе, ваљају му и бесједе – потпуно је супротна схватању Дон Кихота, по којем свијет кваре зли чаробњаци зато што су зли. Рат против свих је филозофија Дон Кихота, која би се лако могла везати са Христовом максимом: „талифе куми”, устани и иди!

Николетина Бурсаћ је ратник из нужде, коју је без двоумљења прихватио као вид живота, као и сваки Крајишник. Иако припрост, недовољно образован, стекао је сазнање без мудрости, нема опстанка без борбе, „без јуначке посјечене главе и без српске проливане крвце...”

Тако је од Косова и то је нешто о чему се не размишља. И кад је тако, он је ратник по инстинкту, тако мора да буде.

Ђопићеви јунаци немају интелектуални однос према рату, нити се труде да рат и борбу схвате, ни да их промисле. Њима су стране мисаоне дилеме, стране им је уклањање из стварности, они не желе да се измакну, нити се могу измаћи. Рат је нужа и ту нема шта да се мисли и премишља, ратује се да би се живјело.

Добри војак Швејк ратује за интерес Аустрије, коју мрзи и презире, па када разговара са суиграчима о сељењу душа после смрти, што је блиједи ехо будистичких учења, која су некако допрла и до њега, он замишља то сељење тако да су се многи бивши официри претворили у свиње, или у „праве чешке грмаље”.

Швејк ратује против оних које симпатише, против оних на чијој је страни, а Николетина Бурсаћ против оних који желе да униште његов народ, његову Крајину, његов завичај и његову породицу. Он нема избора, у рат иде као у сватове. Уз то су му комунисти понудили визију лепшег и достојнијег свијета у коме ће сви бити равноправни и уважени, а Срби у Босни под Турцима и под Аустријом нијесу били уважени, ни равноправни вјековима.

За разлику од Швејка, који се руга цару Фрању Фердинанду и свим официрима, презире их и ниподаштава у мислима, Николетина, као најбољи комунистички вјерник, беспоговорно вјерује партији и комесару. Као и код оног војника у „Доживљајима доброг војника Швејка”, који умире срећан пред ногама маршала Радецког, помирен са судбином, задовољан што је победа „извојевана до ижице” и Николетина своју судбину прихвата као нешто што је тако, што је дато и неизмјењиво, нешто о чему се не размишља. Шта има да размишља он, који је обичан митраљецац, када о свему размишља комесар.

Народна мудрост, која учи – злу се не умоли, ако се не одбрани, филозофија је сваког Србина Крајишника, како писца тако и његових јунака.

Јунак од рата и силних патњи не жели да гради сопствено мучилиште, јер ако је почео рат, није стао живот. Уосталом, Бранко Ћопић није био писац који инсистира на драмским ефектима, посебно не на трагичном у животу, већ насупрот томе, инсистира на оном животном, веселом, чилом. Типичан представник виталистичке поетике, сликао је фасцинантне личности, јаке, животне, веселе људе. Код њега нема кукавица и издајника. Фреска на којој је Бранко Ћопић насликао српски народ Крајине сија јарком свјетлошћу.

И рат у Ћопићевом дјелу обилује хумором, шалом, анегдотом, понекад готово бурлеском, али никада отровним сарказмом, нити иронијом. Ни у Ћопићевом крају, ни у његовом дјелу нема цинизма, подле ироније и горког сарказма, јунаци се шале један са другим грубо, некада сељачки сирово, никада подло, лукаво, интригантно. Подлост не постоји у Ћопићевом дјелу.

Хумор боји поступке главног јунака Николетине. Некада је то шаллива прича, некада ситуација, анегдота, а често су смијешни бројни ју-

накови поступци. Хумор чини да, упркос рату, у збирци вије оптимистичка атмосфера. Не постоји ниједна тешка ситуација у књизи која није ублажена хумором.

Топићев јунак није забављач, нити шерет који се труди да се допадне некоме. Он озбиљно схвата живот и сви његови поступци су озбиљни, а због наивности и неукости јунак често испадне смијешан.

Доминантне карактерне особине Николетине Бурсаћа су: простодушност, храброст, једноставност и доброта. Топић је у том цину нашао кротко и племенито срце дјетета пуно љубави према свима око себе. Он никога не мрзи, па ни усташе које су толико зла наносиле његовом народу, нити дијели људе према нацијама.

Послије прве борбе, у којој је заробио два домобрана, наређује заробљеницима да се скину до веша, да легну, да би себи показао да је баш он побједник и да су заробљеници у његовој власти, а затим их добро наједе и шаље са куриром у штаб.

Заробљеног, на смрт уплашеног Италијана Николу, Николетина грли и води тетке да тамо остане и да живи „ко по један”.

„У језгру карактера и природе Николетине Бурсаћа је кршевито поднебље Топићевог завичаја, камен, шума, вук и медвјед, оштрина, мргодност сурових услова живота, стихија плахе крви, тврдоћа неповјерења према околини, али испод коре те грубе, елементарне сељачке природе, куца голубије срце и противречи набуситој, осорној, мркој, наизглед неприступачној момчини. У тој противречности налазио је Топић жицу хумора, и то пријатну, лирску, топло осјећајну, простодушно елементарну” (Велибор Глигорић, „Огледи и студије”, Просвета, Београд, 1959, стр. 11).

У његовом изгледу и личности све је противрјечно: велика снага и болећив карактер, циновско тијело и голубије срце, поглед на свијет изграђен на јуначкој народној пјесми, која врви бојевима против Турака и комунистичко учење о братству и јединству.

– Ето, колики сте клипани, има вас већ и ожењених – а ни један од вас не зна да Турци нијесу Турци, него муслимани, наша браћа по крви и језику, иста вјера, бог вас не убио тако бенасте!...

– Да, да, браћа, што се чудите! – још више се раскорачи Ницо. Од самог Врховног штаба дошло је наређење да смо ми и Тур... и муслимани браћа и од сада читава наша војска има тога да се придржава.

Николетина држи говор борцима о братству и јединству, говори о томе како је забрањено муслимане звати Турцима, али кад недалеко од јединице паде граната из њега проваљује Крајишник који се вјековима борио против Турака, он сочно псује Турке, муслимане усташе.

– Пази Турака, мајку им лоповску!... Нањушио Бећура да ја говорим о братству!” (Бранко Ћопић, „Доживљаји Николетине Бурсаћа”, Републички завод за унапређење школства, Титоград, 1977, стр. 20).

Једноставно и наивно поимање свијета, неукост и неупућеност не дозвољава Николетини да прихвати да његов саборац и пријатељ Јовица Жеж у партизанској представи игра улогу усташе, непријатеља.

– А зашто се нађе баш ти, мој први комшија, да шпијуна изиграваш? Нијеси се могао исказати нечим паметнијим.! (Бранко Ћопић, „Доживљаји Николетине Бурсаћа”, Републички завод за унапређење школства, Титоград, 1977, стр. 20).

Јунакови поступци изазивају смијех, али никада подсмијех, јер су озбиљни и искрени. Правичност је посебна црта његовог карактера, Николетина је увијек хуман и праведан. Ма колико се трудио да дјелује строго, званично, да се дистанцира од сабораца, чак и од мајке, не успијева да прикрије њежност, бригу о сваком борцу, да сакрије своје голу-бије срце.

Када га мајка пита: – Ницо, голубе, нијесам те питала, какав имате конак тамо гдје ти будеш?

Николетина на изглед грубо одговара: – Вала, мајко, има бена на свијету, али ти си све надмашила! Какав конак? Ваљда ми неко душек простире... Легнем на земљу, покријем се небом, ето ти конака (Бранко Ћопић, „Доживљаји Николетине Бурсаћа”, Републички завод за унапређење школства, Титоград, 1977, стр. 44).

Када му на положај изненада дође мајка, усред окршаја који је његова јединица водила са домобранском легијом, Николетина заустити да је изгрди, али када примијети њено задовољство што га види жива и здрава, и када схвати њену радост пуну љубави, он стидљиво окрену главу и озбиљно каза мајци да пожури преко пољане, да не погине.

Између псовки које сипа на припаднике легије, који бјесомучно пуцају, сваки час наређује свом помоћнику:

„Јовице, види де стару! Је ли прешла?”

И не покушава да прикрије своју забринутост за мајку...

Вема је духовит језик Николетине Бурсаћа, пун неочекиваних обрта, метафоричан, богат атрибутима, невјероватним поређењима, оригиналним, наивним. Језик изражава неуглађени, рогобатни карактер јунака, обликован сељачком простодушношћу и добротом, који као да је слијепљен од различитих, инкохерентних цјелина: „били су заслијепљени као гладни крмци”, „стругао је шумно као да музе краву”, „као да ти је вук на глави јагње појео”...

Већ поменути разговор са мајком о постојању Бога, кога је комесар избрисао, такође је занимљив.

– Мајко – свечано започиње Николетина и удари дланом по столу – од сада да знаш нема бога!

– Ма шта ми то рече?

– Нема бога, јеси ли чула?

– Па откад то, мој синко? Шта то би?

– Од вечерас, да знаш!

Стара се крсти и уздише:

– Ма од кога си то чуо, јадна ти сам?

– Чуо у чети од комесара. Казо нам неки дан...

– Па ко ће нам онда дати драгу кишу кад Бога нема?

– Неће нико. Шта ће нам киша? – набусито одговара момчина. – Кад се ослободимо њиве ће се орати карактером. Неће кише ни требати (Бранко Ћопић, „Доживљаји Николетине Бурсаћа”, Републички завод за унапређење школства, Титоград, 1977, страна 24).

Хумор је битна карактерна особина Николетине Бурсаћа, митраљесца и командира партизанске чете и сваког Ћопићевог јунака. Је ли хумор Ћопићевих јунака у рату израз витализма, либида, ероса, животне воље, херојског схватања живота, или је компензација за нормалан живот и за оно за шта су ускраћени у стварности? Уклањају ли се Николетина Бурсаћ и саборци из рата бјежећи у хумор као вид фантастиче збиље?

Исидора Секулић је истакла тезу да Кочићеви јунаци бјеже од горке збиље у шалу и у алкохолна испарења, у причу.

Готово нико од бројних критичара који су писали о Ћопићу, а писали су и: Драган М. Јеремић, Слободан Ж. Марковић, Славко Леовац, Предраг Палавестра, Велибор Глигорић, Борислав Михаиловић, Бошко Новаковић, Станиша Тутњевић, Милован Данојлић..., није изнио сличну тезу о Ћопићевим јунацима.

Озбиљан аналитичар тешко би нашао ма и блиједи примјер бјекства Николетине и сабораца у имагинацију, у фантастичну стварност.

У причи „Црни савезник” описан је период од неколико мирних дана затишја, риједак у јединици, „док свуд околу тутњи борба и не можеш у миру саставити ни једнога сата... Та краткотрајна срећа задесила и Бурсаћеву јединицу у питому крају поред потока. Доста хладовине, траве и воде, па просто не знаш ил’ је љепше што си човјек па се можеш излежавати и пушити, ил би боље било да си..., да си...”

– Често, брате, пожелим да сам говече, па да се набокам овако лијепе траве – с уздахом каже Николетина лежећи под лијеском на ивици нечије ливаде.

Његов нераздвојни пајдаш, Јовица Јеж, диже главу између нашушурених главица презрела маслачка и пријекорно каже:

– Да си говече, а? Скроз-наскроз неправилно и опортунистички. Додијала ти борба против окупатора па хоћеш да се пасивизираш, је ли.

– Ти си мени додијао, преподобна Параскево! – гуди Николетина. – Окупатора ће ђаво однијети, али ти ћеш остати да ми цијелог вијека читаш, свекрво једна!

Ово је, колико ја знам, једини примјер размишљања о уклањању из стварности у збирци „Доживљаји Николетине Бурсаћа”.

Много лакше Николетина бјежи у фантастичну стварност епског јунака, у стварност ратника, много лакше пада у јуначки занос, него у дефетизам и песимизам. Када држи говор о „погибији” рањеног Танасија Буља (прича „Погибија Танасија Буља”) Николетина свога борца представља као јунака без мане и страха, а Танасију Буљу, који је ипак остао жив каже: – Немој ти ни у шали нигдје помињати да си ти онај Танасије Буљ из мога говора, смијаће ти се читава наша чета. Оно је био јунак, делија, а ти...

Ови јунаци настали на српској јуначкој традицији, васпитани народном јуначком пјесмом, типични су епски јунаци, хероји. Јуначка народна пјесма, којом су васпитавани не само они већ генерације њихових предака, учи их да поднесу пораз и крену са оног мјеста на којем су заустављени: „Не бој ми се, мио побратиме, не бој ми се добра бити неће!”

Сви значајни писци: Његош, Кочић, Јакшић, Марко Миљанов, Стефан Митров Љубиша, Змај, Илић, Шантић, Ракић..., и сви други његовали су у Србину јуначку традицију, свијест о значају борбе, о привремености пораза и коначној побједи, али и о свјесној жртви, правој јунаку (Његош).

Цјелокупна историја српског народа је борба за опстанак, борба непрестана. Борба се прихвата, о њој се не размишља. Борба је начин живота.

Херојско схватање свијета као попршта исказао је Његош у „Горском вијенцу”:

„Треба служит части и имену.
Нека буде борба непрестана,
нека буде што бити не може –
нек ад прожде, покоси сатана!
На гробљу ће изнићи цвијеће
За далеко неко покољење.”

Слично је мислио и Петар Кочић вјерујући да је онај ко се бори за слободу гладан као пас и узвишен као Бог.

Јован Јовановић Змај у пјесми „Светли гробови” пјева:

„Гробље ј’ земља ком се ходи,
Гробље ј’ вода ком се броди,
Свака ј’ стопа гроб до гроба...
Ти гробови нису раке,
Већ колевке нових снага...”

Николетина Бурсаћ и његови Крајишници немају се гдје уклонити, завичај и народ су њихов једини свијет. Они су тако урасли у завичај да се у другом миљеу не би могли остварити. Свијест о борби као неминовности и страх за народ формирали су њихове карактере и неизбрисиво су утиснути у њихове личности. Борити се, или нестати, нестати као народ?

У причи „Сурово срце” наратор објашњава храброст Крајишких партизана, а тиме и њихове карактере и васпитање.

„Непријатељ је био приморан да се журно повуче са својих истурених положаја... Збунила их је и зачудила оволика упорност партизана. Није им ни на ум падало да су ово посљедњи zgodни положаји пред пространом котлином из које су родом већина партизана овог батаљона. Кад би се одавде одступило легији би био отворен пут у доња села... То су били они, непријатељу неразумљиви, нагли обрти у ситуацији и изненадни упорни противнапади још непрекаљених јединица одреда којима је одједном положај постао сам кућни праг, па су борци заборављали да су се икад повлачили и да је пред њима опасан противник...” („Сурово срце”).

Још је један важан узрок урођене храбрости Ђопићевог јунака Николетине Бурсаћа – народна јуначка пјесма и епска традиција српског народа. Ово се најбоље види у причи „Опроштај с Косовом”, када комесар каже: – Чујеш ли како се цијела чета ућутала? Није шала, ваља сјутра наступати тамо куд је Обилић газио...

– О људи, људи, па зар ви тако! – упрепасти се Николетина.

Доћи до самог Косова, па мени не казати гдје смо, а?

– А, зашто, брате?

– Како зашто! Па да се припремим, да се мало уљудим. Зар овако чував и необријан да изађем на бојиште честитога кнеза!

Николетина тјера Јовицу Јежа да га по ноћи поред огњишта брије и да му да чисту кошуљу, да би достојно изашао на Косово, које је у његовој свијести живо као његова Крајина, као његова кућа. Зато Јовици сасвим озбиљно наређује: – Чујеш ли, ако се деси да сјутра погинем, има да

ме сахраните на Косову, крај Ситнице, иначе на теби нема главе. Јеси ли упамтио! („Опроштај с Косовом”).

Ово је константа епског јунака, хероја историјског доба, увијек је спреман да умре, и увијек жели да умре достојно, како приличи јунаку. Николетина се понаша по матрици, онако како су се понашали косовски јунаци, онако како се понашао епски јунак свуда у свим временима и у свим народима. Он инстинктивно исказује храброст. Храброст, љубав према човјеку и одговорност за свој народ су у подсвјесном дијелу његове личности, то је посисао са мајчиним млијеком.

Зато се сјене Николетине и Јовице, павших јунака, враћају у завиचाј као светитељи, што у суштини и јесу, часне жртве на ломачи једнога времена, једнако узалудне битке, као што је узалудна била она на Косову под вођством кнеза Лазара.

Размишљајући о мотивима који покрећу човјекове поступке, Иво Андрић је вјеровало да њих условљавају инстинкти и елементи подсвијести, првенствено страх.

Ђопић је мислио друкчије: „Човјек у рату није живио под опсесијом страха, у њему нијесу замрли ни ведрина, ни радост, ни смијех”.

Ова мисао објашњава хумор који просто врца са страница Ђопићеве књиге. Николетина Бурсаћ и остали јунаци збирке рат не схватају као компензацију живота, већ као вид живота и једноставно живе.

Човјек из своје егзистенцијалне тјескобе бјежи у снове или у надахнуће, а за Николетину Бурсаћа, као и за сваког епског јунака од Хомера до наших дана борба за слободу је надахнуће. Од свакодневнице они „бјеже” у подвиг.

ЛИТЕРАТУРА

Бранко Ђопић, „Доживљаји Николетине Бурсаћа”, Републички завод за унапређење школства, Титоград 1977.

Зоран Гавриловић, „О Бранку Ђопићу”, Светлост, Сарајево 1956.

Велибор Глигорић, „Огледи и студије”, Просвета, Београд 1959.

Воја Марјановић, „Живот и дело Бранка Ђопића”, Глас српски, Бања Лука 2003.

Ана Вукић, „Слика света у приповеткама Бранка Ђопића”, Институт за књижевност и уметност, Београд 1995.

Ристо Трифковић, „Бранко Ђопић, ‘Доживљаји Николетине Бурсаћа’”, Свјетлост, Сарајево 1956.

Мигел де Сервантес, „Дон Кихот”, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1982.

Јарослав Хашек, „Доживљаји доброг војника Швејка”, Жеж, Београд 1949.

Воја Марјановић, „Бранко Чопић у свијетлу књижевне критике”, Стручна књига, Београд 1987.

Сузана Чалија, „Чопићеви Крајишници у роману ‘Доживљаји Николетине Бурсача’”, дипломски рад одбрањен на Филозофском факултету у Никшићу марта 2010. године.

Вук ЦЕРОВИЧ

ЭПИЧЕСКИЙ ГЕРОЙ НИКОЛЕТИНА БУРСАЧ

Резюме

Герой Бранко Чопича Николетина Бурсач эпический характер, какими были герои мифов, народных песен, и так и принимал войны.

При анализе отношения к войне этого и других героев Бранко Чопича надо иметь в виду положение сербов в Османском и Австрийском правительстве в Боснии. Знание о отчаянном положении сербского народа в мощных империях несёт сербский крестьянин в генах, закодированно в коллективном бессознательном, в подсознании каждого человека, и это знание сформировало его.

Как Бранко Чопич, писатель первой руки, его личности из жизни вводятся непосредственно на страницы его книг, в них описаны реальные люди, одни и те же, которых несколько десятилетий до него, описал Петар Кочич.

Эго герой с молоком матери всасывает мужество, которое в этом районе не учится, а подразумевается.

Юмор является важной чертой характера Николетины Бурсача, пулемётчика и командира партизанской роты и каждого героя Бранко Чопича. Война для них является видом жизни, а не компенсацией её.